

TUSSEN WILGENPLAS & ROTTE

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud hillegersberg schiebroek en terbregge

PUBLICATIE no 16

restauratie in hillegersberg

Onze monumenten zijn fraaie, doch kwetsbare bouwwerken. Zij vragen onze voortdurende zorg en aandacht aan onderhoud. Laat men dit na, en slaat de verwaarlozing toe, dan ontkomt men op de duur niet aan ingrijpendere maatregelen. Behoud is dan nog slechts te bereiken door uitgebreid herstel of restauratie.

Over RESTAURATIE IN DE WIJK hopen wij U aan de hand van een bekend voorbeeld te kunnen berichten.

bomen in de wijk

Wij kunnen niet zonder bomen. Zij zorgen voor onze zuurstofvoorziening, reinigen de lucht, weren geluid, maar maken ook deel uit van onze groenvoorziening in bossen en parken, en als bomen in onze tuin.

Bomen zijn voor ons van onschatbare waarde; wat zijn zij ons waard????

Over BOMEN IN ONZE WIJK, over fysieke, psychologische en economische aspecten van het bomenrijk hopen wij U uitgebreid te kunnen informeren.

HILLEGERSBERG

WIJ NODIGEN U VAN HARTE UIT OP ONZE JAARLIJKSE PROPAGANDA AVOND
DONDERDAG 21 NOVEMBER 1985 * * * AANVANG 20.00 UUR
FLAMINGOZAAL RESTAURANT PLASWIJCK C.N.A. LOOSLAAN

voor het programma verwijzen wij u naar elders in dit nummer

In een stedelijke omgeving draagt een gevarieerde bebouwing in belangrijke mate bij tot een levendig stadsbeeld. Historische bebouwing vervult hierin een belangrijke rol.

Naast de geschiedkundige waarde, en de vaak fraaie staaltjes ambachtelijke bouwkunst hebben zij ook een edukatief/rekreatieve waarde; zij leren ons hoe men vroeger bouwde en leefde.

Bebouwing is onderhevig aan weer en wind.

Zij vraagt onze voortdurende zorg middels goed onderhoud.

Helaas wordt dit, ongewild of uit onvoldoende historische besef en interesse soms verzuimd. Langdurige verwaarlozing wreekt zich echter aan de tast op de duur een bouwwerk fundamenteel aan.

Ingrijpender herstel, bij beschermde monumenten spreekt men van restauratie, is dan noodzakelijk.

Restauratie is in onze wijk niet onbekend.

Bekende voorbeelden hiervan zijn oa. de restauratie van de Hille-gondakerk en van het Oude Raadhuis. Een minder bekend voorbeeld is de monumentale boerderij aan de Terbregse Rechter Rottekade.

Daarnaast zijn er vele grote en kleine herstelwerkzaamheden verricht aan de, gelukkig nog vele, historische gebouwen in onze wijk, die wat minder nadrukkelijk als beschermd monument bekend zijn doch in het beeld van onze wijk zo'n belangrijke rol vervullen.

Diverse werkzaamheden vallen hieronder te noemen, zoals herstel aan funderingen en gevelmetselwerk, reparaties aan erkers en dakkapellen en reinigings/schilderwerken, tot zelfs bijna volledige herbouw, zoals bij het door brand verwoeste woonhuis aan de Ringdijk.

Een aandachtig beschouwer zal dit ongetwijfeld hebben bemerkt.

Ook zal men hebben gezien dat enige weken terug is begonnen met het herstellen van het pand Kerkstraat 13; elders in dit nummer wordt dit uitgebreid belicht.

Reeds lang staan aan de Strekkade enige oude huisjes, in vroeger tijden behorende bij ter plaatse staande molens.

Een tweetal daarvan, nr 25/26, is voor onze vereniging reeds lang een bron van zorg; immers nadat de bewoners eruit trokken bleef onderhoud uit en viel verval in. Herstelplannen zij echter "in de maak", en wij hopen dat deze spoedig worden uitgevoerd.

Elders, op nr 46/47 gebeurde iets geheel anders. Daar werden vergelijkbare huisjes geheel nieuw opgebouwd in de oude verschijningsvorm, waardoor zij wederom een sierraad aan de Strekkade werden. Dit herstel heeft in diverse publikaties in de wijkbladen de nodige en welverdiende aandacht gekregen. Het doet ons daarom plezier U op de propaganda-avond uitgebreid te kunnen berichten middels een voordracht door de eigenaar-bewoner-hersteller, toegelicht met dia's.

restauratie in hillegersberg

PROGRAMMA

van de OPENBARE AVOND te houden in de FLAMINGOZAAL van RESTAURANT PLASWIJCK aan de C.N.A. LOOSLAAN 9 op donderdag 21 November om 20.00 uur

- 1 OPENING
- 2 BOMEN IN DE WIJK
Een toelichting over de zorg voor onze bomen door ir A. RAAD, gepensioneerd hoofd van de Plantsoenendienst van de gemeente Rotterdam (met dia's).
- 3 UITREIKING VAN DE OORKONDEN BEHORENDE BIJ DE GEVELSCHILDJES
- 4 PAUZE
- 5 RESTAURATIE IN DE WIJK
Een voordracht over de restauratie van het pand Strekkade 46/47 door prof. ir A. van Randen, hersteller en bewoner van het pand. (eveneens met dia's).
- 6 GELEGENHEID TOT DISCUSSIE
- 7 SLUITING

Tijdens deze avond zal een miniatuur-expositie te zien zijn over de opgraving aan de Bergse Dorpsstraat (zie ook blz 6).

Bomen vervullen in stedelijke gebieden een zeer belangrijke rol, zowel fysiek als psychologisch. Zij zorgen voor de afwisseling van stad en landschap, verzachten de harheid van de bebouwing, dragen bij tot onze rekreatieve mogelijkheden, kleden onze omgeving aan, weren geluid, zorgen voor schaduw bij felle zon en voor een droog plekje bij regenval, reguleren de luchtvochtigheid en zwakken temperatuurverschillen af, zuiveren de lucht (de longen van de stad), kortom: Zij doen veel meer dan alleen maar boom zijn, in "in de weg staan" voor ambitieuze bouwers. Zij zijn een essentieel deel van onze omgeving.

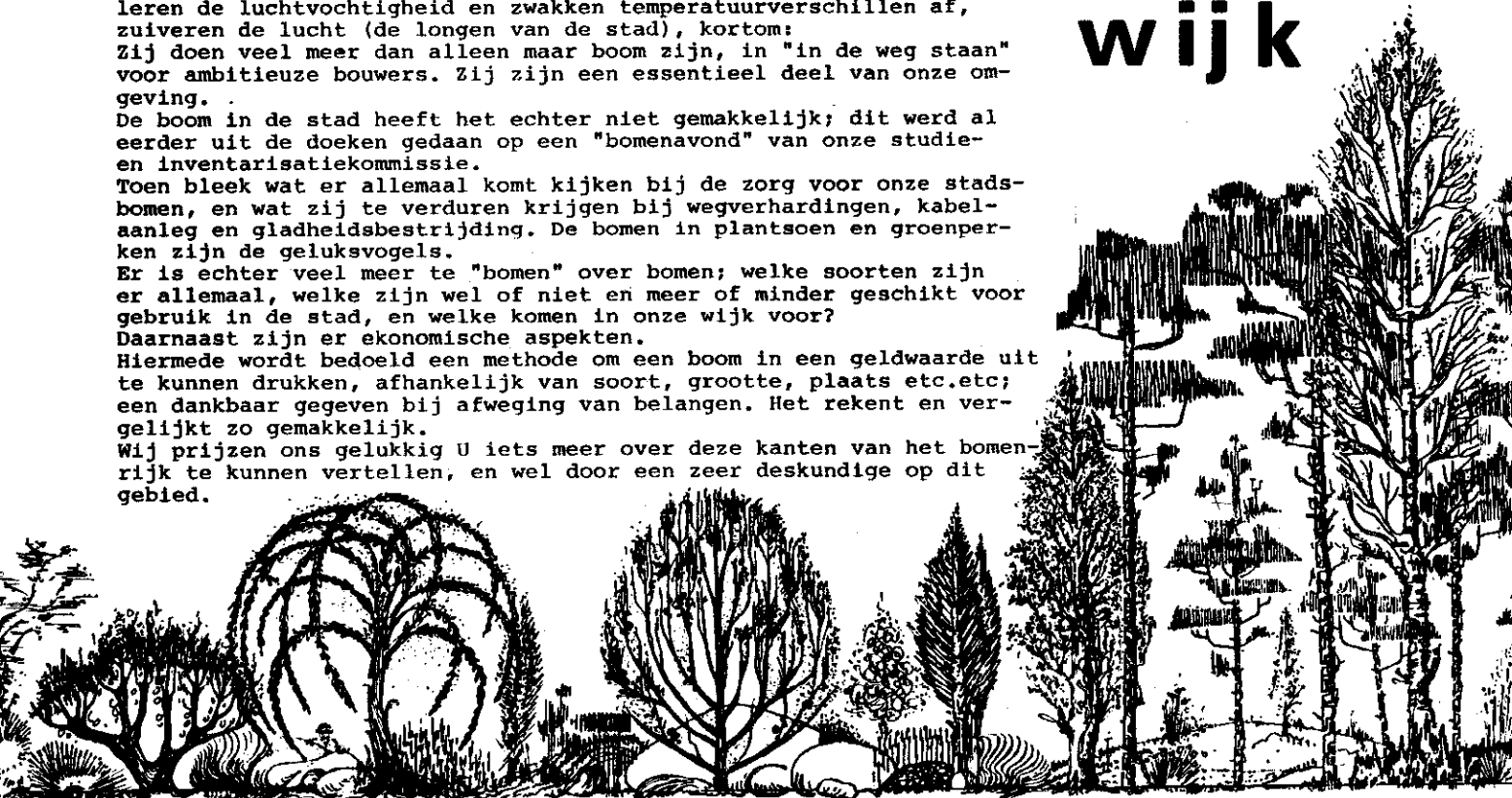
De boom in de stad heeft het echter niet gemakkelijk; dit werd al eerder uit de doeken gedaan op een "bomenavond" van onze studien- en inventarisatiekommissie. Toen bleek wat er allemaal komt kijken bij de zorg voor onze stadsbomen, en wat zij te verduren krijgen bij wegverhardingen, kabelaanleg en gladheidsbestrijding. De bomen in plantsoen en groenperken zijn de geluksvogels.

Er is echter veel meer te "bomen" over bomen; welke soorten zijn er allemaal, welke zijn wel of niet en meer of minder geschikt voor gebruik in de stad, en welke komen in onze wijk voor? Daarnaast zijn er economische aspecten.

Hiermede wordt bedoeld een methode om een boom in een geldwaarde uit te kunnen drukken, afhankelijk van soort, grootte, plaats etc.etc; een dankbaar gegeven bij afweging van belangen. Het rekent en vergelijkt zo gemakkelijk.

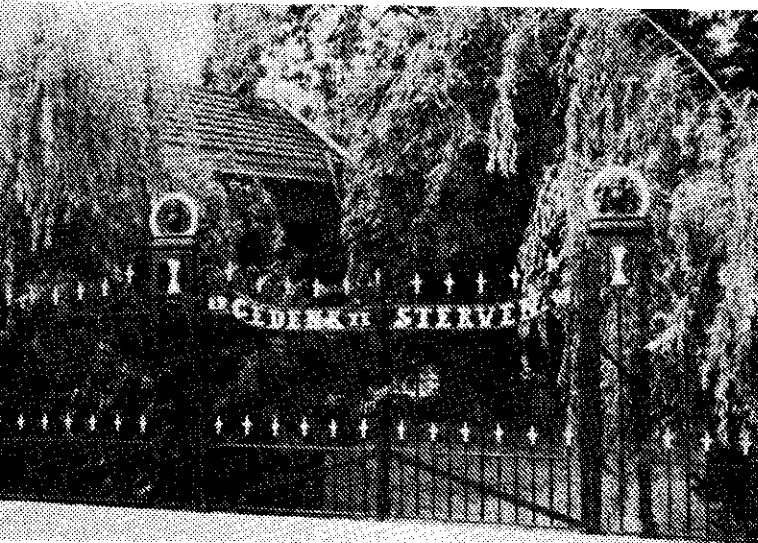
Wij prijzen ons gelukkig U iets meer over deze kanten van het bomenrijk te kunnen vertellen, en wel door een zeer deskundige op dit gebied.

bomen in onze wijk

* * * * * ROND HET SCHIEBROEKSE KERKHOF * * * * *

Toen omstreeks 1900 de gemeente Schiebroek groot begon te worden (wat heet: een 500 inwoners....) kon men niet blijven leunen op de voorzieningen van anderen, zoals de gemeenten Overschie en Hillegersberg; de gemeente moest zelf voor een en ander gaan zorgen. Zo was het inmiddels niet meer de Overschiese veldwachter die voor 10% van zijn tijd in Schiebroek werkte, nee, er was een 100% eigen man. Ook met het begraven van de overledenen was het zo gesteld: dat kon niet en had nooit gekund in Schiebroek.

In de meeste dorpen (maar Schiebroek was dan ook geen dorp) vond het begraven in de kerk, later alleen op het hof rond de kerk plaats. 'Kerkhof' en 'begraafplaats' waren dan ook bijna synoniemen. En aangezien iedereen (administratief) bij een kerk behoorde, hetzij de Hervormde, hetzij de Roomse, gaf dat geen problemen. Het was (voor de Franse tijd) voor lidmaten van andere protestantse kerkgenootschappen (als bijvoorbeeld de Doopsgezinden) toch al, om mee te doen aan het maatschappelijk leven, gewenst althans formeel (ook) als Hervormd te boek te staan; voor het begraven op het hof van de Hervormde kerk was er dan ook geen belemmering. Alleen voor de Joden lag het moeilijk; vandaar dat er eigen Joodse begraafplaatsen waren (we zien er eenvoudigheidshalve van af dat de plek van de teraardebestelling voor Katholieken en Joden meer betekenis heeft/had dan voor Protestanten).

Met de opkomst in de negentiende eeuw van de Gereformeerden en principiëlere atheïsten ontstonden er wel problemen. De oplossing was eenvoudig: er kwamen gemeentelijke begraafplaatsen, die overigens in de volksmond toch de naam van kerkhof kregen. In Hillegersberg werd de zaak wel heel eenvoudig opgelost: een gedeelte van het kerkhof rond de Hillegondakerk werd gemeentelijke begraafplaats. Na de anexatie in 1941 kwam het gemeentelijke deel weer in kerkelijke handen.

In Schiebroek besloot de Gemeenteraad op 15 mei 1903 een gemeentelijke begraafplaats te stichten. Daartoe werd van de weduwe A.C. de Kwant-Nicolaas een stukje grond aan de Ringdijk gekocht voor f 2,- per m², onder haar voorwaarde dat zij er een 'eeuwig graf' zou krijgen. Uiteraard moest er een lijkenhuisje komen en een afrastering, alsmede een hek.

Bij grote begraafplaatsen, zoals Crooswijk, is er vaak een imposante ingangspartij; een hek is wel wat simpeler. Maar gezegd moet worden dat het hek aan de Ringdijk een bijzonder fraai exemplaar is. Natuurlijk, de hekken uit 1761 van de Hillegondakerk winnen het, vooral wegens de compositie van hoofd- en zijhekken aan rijke middenzuilen. Maar verder is er in de wijde omtrek geen kerkhofhek dat aan het Schiebroekse kan tippen. Het hek van de Katholieke kerk in Bergschenhoek, ongeveer uit de zelfde tijd, komt er nog het dichtst bij. Aan de ellendige hedendaagse Heras-hekken hier en daar moeten we helemaal niet denken.... De vereniging vindt het hek 'Monumentwaardig'; Roterodamum klasseerde het in 1973 als van 'Rotterdamse' betekenis (tussen 'landelijke' en 'noemenswaardige' in). De Schiebroekse Gemeenteraad besloot dan wel, maar daarmee was niet alles geregeld. Met name de tekst in het hek is op informele wijze tot stand gekomen; naar men zegt is het idee van de tekst 'GEDENK TE STERVEN' afkomstig van de toenmalige gemeenteveldwachter.

Grappig is hoe gauw zich verhalen rond zo'n begraafplaats gaan vormen. We moeten ons de Ringdijk omstreeks 1910 goed voor ogen stellen: boerderijen en woonhuizen, met veel onbebouwde stukken en er achter de leegte van de agrarische polder. Als in die tijd de meisjes Ruis en Nicolaas (tegenover de Inktpot woenend) in het schemerduister van de wintermiddag uit school naar huis gingen (de Schiebroekse lagere school stond toen aan de Kleiweg bij de Hoofdlaan) joegen ze elkaar op stang met de vraag wie om het kerkhof heen durfde te lopen (want 'het spookte er').

Echt griezelig was het eens begin dertiger jaren, toen twee Rotterdamse jongens hun vader pres-ten 's middags mee te gaan naar de Schiebroekse kermis (waar nu de Castagnet staat). In een attractie viel vader ter plekke dood en de zoons vluchtten weg. Wat te doen met het onbekende lijk? Dat werd zolang in het lijkenhuisje opgeborgen. Pas 's nachts om twee uur kwam familie het lijk ophalen; een lijkkoets en volgrijtuig stonden aan Adrianalaan 120 bij de burgemeester voor de deur. Men heeft het lijk maar meegegeven, en zo trok midden in de nacht de kleine stoet over de Ringdijk via het 'muizengaetje' naar Rotterdam. Tragisch is het geval van een of twee Rotterdammers die in de oorlogsdagen uit angst voor bommen hun stad ontvluchtten en getroffen werden door de zeldzame bom die in Schiebroek neer kwam. Op het kerkhofje liggen de stoffelijke resten.

Erg gelukkig met het kleine kerkhofje was de gemeente niet, of was het de vooruitziende blik van de plaatselijke regeerders? In elk geval waren er in de dertiger jaren serieuze plannen om een grote begraafplaats te stichten, ongeveer aan het eind van de Hoge Limiet. Het is er niet van gekomen. Ondertussen bleef het kleine begraafplaatsje in functie. Veel gebruik is er niet van gemaakt; een zestigtal mensen vonden er hun laatste rustplaats, de laatste in 1956.

Merkwaardig is het dat zoveel inwoners van Schiebroek denken dat dit kerkhofje een Joodse begraafplaats is. Komt dat om dat er al zo lang (maar niet zo lang, als u mij begrijpt...) niet meer is begraven, of omdat men bij een begraafplaats toch nog aan iets kerkelijks denkt en dat hier (terecht) mist?

Deze begraafplaats is nu gesloten voor verdere begravingen, en al moet het terrein eeuwig de status van begraafplaats houden, er begint dan toch enig verval in te treden. Dat was al in 1968 toen één van de twee grote treurwilgen in de berm voor het hek aan zijn eind kwam; de andere sneuvelde in 1982 aan een lekken- de wegzoutbak van de Roteb boven zijn wortels. Ook de conditie van het hek werd snel slechter, het rechter draaiende gedeelte was al eens gebroken, maar nu trad er roest op en verscheidene punten waren verdwenen. Ook was het hele hekwerk steriel zwart geteerd.

In 1979 heeft de vereniging het hek min of meer geadopteerd. Financiëel gesteund door de Wijkraad heeft zij toen smid van Willigen de gebreken laten repareren; onder andere zijn toen op de draaihekken de ontbrekende punten weer aangebracht (die weggehaald werden van het vaste gedeelte dat achter struiken verscholen ging...) en werd het hekwerk in de echte rouwkleuren dofzwart en zilver overgeschilderd.

Na het verdwijnen van de tweede, machtige, treurwilg heeft de vereniging bij de gemeente aangedrongen op het planten van twee nieuwe, die er dan ook weer staan, zij het nu binnen het hek wegens de verbreding van de verharding van de Ringdijk. Dit jaar zijn ze voorspoedig gegroeid; over een paar jaar zal het best weer aardig zijn.

Inmiddels had het hek een nieuwe verfbeurt nodig; met alle goede bedoelingen van de gemeente is het door ondeskundigheid overgeleverd in glanzend zwart (wat door zonlichtweerkaatsing langer houdt dan dof-zwart) en wit. Ordinair in plaats van plechtig; zo kunnen monumenten geleidelijk verloederen: een volgende keer is het afzonderlijk wit verven te lastig. Ook is de eerlijkheid geweld aangedaan doordat bij de aanleg van het fietspad er voor het hek geen uitritconstructie is gemaakt (en het hek was toen nota bene wel 15 cm te hoog opgehaald, zodat je over een betondrempel heen moest stappen; dat hebben we ijlings laten corrigeren). Daarnaast heeft het hek in 1984 te lijden gehad van vandalisme, waarbij een aantal punten blauw waren gekliederd, krom kwamen te zitten of helemaal zijn verdwenen. De vereniging is er maar weer mee aan de gang gegaan; ten-slotte moesten, zeker nu de struiken voor het hek het veld hadden moeten ruimen, toch ook de verwijderde punten van het vaste gedeelte door nieuwe worden vervangen. Van één van de oude punten zijn afgietsels gemaakt, en van Willigen heeft deze er opgezet. De afdeling begraafplaatsen van de gemeente Rotterdam heeft beloofd dat dit najaar het wit in zilver zal worden overgeschilderd; nou, dan ziet het er weer knap uit.

Een oud stukje Schiebroek is voor geruime tijd weer veilig gesteld.

OPGRAVING AAN DE BERGSE DORPSSTRAAT

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

In het zeer grijze verleden zal de donk van Hillegersberg ongetwijfeld zo nu en dan bewoond zijn geweest; of dat een zekere duurzaamheid heeft gehad is op zijn minst twijfelachtig. Met name is het sterk te betwijfelen of hier in de eerste honderden jaren van de middeleeuwen überhaupt van bewoning sprake was. Wel kan als vaststaand worden aangenomen dat sinds enige tijd voor het jaar 1000 Hillegonda's berg blijvend bewoond is geweest. Maar over het hoe en wat is gedurende vele eeuwen meer te vragen dan te zeggen. Pas als rond 1600 de eerste kaarten van dit gebied verschijnen begint er duidelijkheid te komen. Vooral de kaart van Schieland uit 1611 (zie bv. 'Gebouwd in de Wijk', blz. 11, detail blz. 55) geeft een goed beeld van de structuur van het dorp. Een methode om meer over het (verre) verleden aan de weet te komen, is door archeologisch onderzoek (een 'opgraving'). De vereniging heeft dan ook de Archeologische Werkgroep Nederland (een erkend verband van enthousiaste amateurs) geattendeerd op de mogelijkheid te graven waar in 1980 de bakkerij van Brevet is gesloopt en nieuwbouw nog op zich laat wachten.

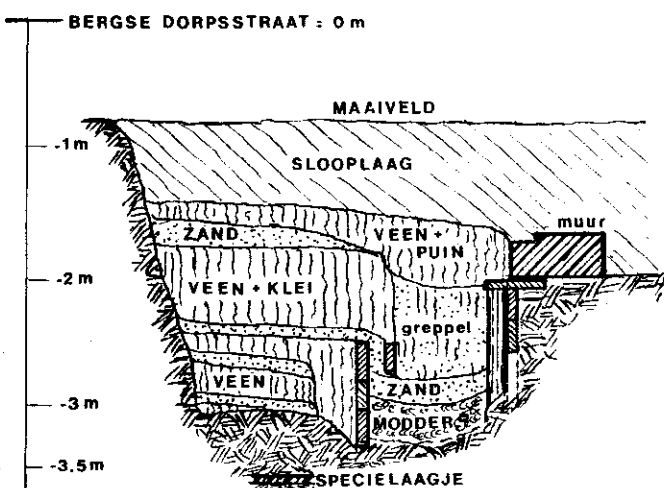
De AWN zag er, na overleg met het gemeentelijke Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam (B.O.O.R.), wel wat in. In het voorjaar van 1985 zijn enkele proefboringen gedaan, waarbij o.a. een specie-laagje werd aangetroffen. Deze boringen waren voldoende interessant om over te gaan naar de volgende fase: een proefsleuf. Hierbij wordt over een lengte van van enkele meters en bij een breedte van omstreeks een meter voorzichtig een geul gegraven, waarin hopelijk oude bebouwingsresten en dergelijke worden aangetroffen en waarbij in elk geval inzicht ontstaat in de opbouw van de bodem.

Kort voor de zomervacantie is met het graven begonnen. Toen stuitte men al op een muur van gele IJsselsteen, maar de vele regens hebben het verder graven belemmerd. Op 14 september kon wel 'naar hartelust' worden gegraven. Toen is de genoemde muur verder bloot gelegd, en de beschoeiing gevonden van een krap 40 cm brede afvoergreppel ('open riool') die langs die gevelmuur liep. De muur was een onderdeel van een boerderij die hier rond 1800 is gebouwd, en die met de zijgevel onder een hoek van ongeveer 60° met de Bergse Dorpsstraat stond, evenals dus de afvoergreppel. Deze greppel zal ongetwijfeld hebben geloosd op de 'Palingsloot', die ruwweg ter hoogte van de bebouwing van de huidige Weissenbruchlaan liep. De greppel en de gevonden muur zijn een voorbeeld temeer van de oude verkavelingsrichting, die wellicht al bij de oorspronkelijke ontginning van het veenlandschap is gekozen, en waar de Dorpsstraat merkwaardig schuin doorheen loopt (let ook op de 'scheve' stand van de winkels voorheen Korsten en van der Torre, nu Damme en Plaza, aan de overkant van de Dorpsstraat!).

De onderkant van de muur ligt nu ongeveer 120 cm onder het plaatselijke maaiveld, dat weer omstreeks 80 cm lager ligt dan de huidige hoogte van de Dorpsstraat. Het is redelijk te veronderstellen dat ook destijds de onderkant een 80 cm onder de toenmalige terreinshoogte is aangelegd. Dat terrein lag toen wellicht iets lager dan de Dorpsstraat, maar geconstateerd mag worden dat de hele muur sinds ca 1800 pakweg een meter naar beneden is gezakt. Oudere bebouwing zit dus nog flink wat dieper! De AWN heeft de proefsleuf tot op 2.25 m onder het maaiveld uitgegraven; uit de greppel kwam veel scherfmateriaal naar boven (voornamelijk 19^e, soms eind 18^e eeuws) alsmede een gave pot. Naast de greppel bestaat de grond vooral uit lagen veen, vaak vermengd met klei of mest en afval, en steeds onderbroken door laagjes zand met puin. Dit wijst op terreinophogingen.

Helaas kon de put niet dieper worden ontgraven wegens het vele grondwater; krachtig wegpompen van dit water zou de belendende percelen schaden. Daardoor was de opgraving in zoverre teleurstellend dat niet echt oude bebouwings- en bewoningsresten konden worden gevonden; deze zijn in de loop van de tijden veel te diep in het onderliggende veen weggezakt. Wel is op de bodem van de sleuf nog een aantal boringen gedaan, waarmee tot 3.00 m onder het maaiveld is gekomen. Op een diepte van ca 2.80 (dus ruim 3½ m onder het niveau van de Dorpsstraat!) is weer een specie-zand-puinlaagje aangetroffen, wat op een oudere bebouwing zou kunnen duiden. Een eventueel bouwjaar daarbij schatten is geheel speculatief. Het zou best recenter kunnen zijn dan de bebouwing die hier op de kaart uit 1611 staat aangegeven.

Jammer dat er niet verder in het verleden kon worden gedoken. Misschien lukt dat aan de overkant van de Dorpsstraat wel, als daar mogelijkerwijze het B.O.O.R. gaat graven. In elk geval ligt de vaste zandbodem van de donk er veel minder diep. — — — — —

NIEUW:

De ambachtsman vertelt...

Twaalf ambachten, dertien vertellingen
ofwel
Mijmeringen met "ouwe Bergensaren"

Verhalen uit het oude Hillegersberg; het dagelijkse leven van de timmerman, de smid en vele anderen.

96 pagina's en met 18 illustraties: tekeningen van Dick Carlier en Dirk Klamer en oude foto's.

INGENAAID; PRIJS SLECHTS f 8.95

**OOK IS NOG STEEDS VERKRIJGBAAR:
gebouwd in de wijk**

180 pagina's, waarop: 516 foto's met toelichting; 49 kaarten en tekeningen; 8 grote en een dozijn kleine beschrijvingen van de wijk(geschiedenis).

INGENAAID; PRIJS f 27,50

Te koop op de volgende adressen:
in **Hillegersberg** bij Boekhuis HEYINK en bij CARLIER in de Bergse Dorpsstraat en bij Boekhandel HILLEGERSBERG aan de Schubertlaan;
in het Kleiwegkwartier bij LIBRO aan de Kleiweg;
in **Schiebroek** bij BRUNA en bij Boekhandel SCHIEBROEK aan de Peppelweg;
in **Rotterdam** bij de ARCHIEFWINKEL aan de Coolsingel.
Ook bij verenigingsbijeenkomsten.

UW OUDE SCHILDERIJ TENTOONGESTELD?

Misschien herinnert u zich dat wij een jaar geleden eigenaren van vooroorlogse schilderijen, aquarellen en dergelijke welke een oud stukje van Hillegersberg, Schiebroek of Terbregge laten zien, hebben opgeroepen deze uit te lenen aan de vereniging voor een tentoonstelling. Er zijn al enkele tientallen van deze 'platen' aangemeld. Maar intussen heeft het bestuur bedacht dat het eigenlijk aardiger is deze tentoonstelling te plaatsen in het kader van het tienjarig bestaan van de vereniging, en daarom is de nieuwe expositietijd gepland in februari 1987.

Voor het overige herhalen we in het kort wat we een jaar geleden in deze krant schreven:

Soms zie je zo iets bij mensen thuis hangen: een schilderij, aquarel, kleurentekening die gemaakt is van opa's boerderij of zomaar van de oude omgeving. Wellicht geen kunstwerk dat de hoogste prijs van de markt haalt, misschien wel duidelijk amateuristisch, maar op zijn minst leuk om te zien voor degene die weet waarover het gaat. En dat willen we eens wat grootscheepser doen: laten zien wat er van het Hillegersberg en Schiebroek van voor 1941 over is op oude(re) schilderijen, aquarellen en dergelijke. Niemand weet ze te hangen; misschien heeft u zelf iets dergelijks, wellicht weet u zo'n schilderij bij een familielid of kennis te hangen. Help ons, bericht het ons!

Uiteraard zullen we in alle opzichten nog zorgvuldiger met deze schilderijen omspringen als wanneer wij er de eigenaren van waren; goed bewaren en verzekeren en zo. En desgewenst voor de verdere veiligheid van uw eigendom: anoniem.

Na een briefje of telefoontje aan ons secretariaat:

mw. L. Berger-Schut

Burg. le Févre de Montignylaan 4
3055 LE Rotterdam-Hillegersberg
tel 010 - 22 35 98

hoort u meer van ons _____

_____ Hartelijk dank alvast!

Over FUNDERINGSPROBLEMEN bij historische panden in Hillegersberg.

Bij herhaling verschenen in de plaatselijke pers alarmerende berichten over funderingsproblemen bij oudere panden, als gevolg van verlaagde grondwaterstanden. Ook de Vereniging Stedenbouwkundig Wijkbehoud heeft zich in twee brieven dd. 15.4.1985 (zie Tussen Wilgeplas en Rotte nr. 15) en 17.9.1985 gericht tot onze Deelgemeenteraad, waarin zij de Deelraad oproept haar standpunt te bepalen t.a.v. het Rotterdams Gemeentebestuur inzake deze voor onze regio zo dreigende kwestie.

Wat is er feitelijk aan de hand?

Nederland is een waterrijk landje en dat heeft zo zijn vóór en tégen.

"Het water" beschermt en bedreigt ons tegelijkertijd.

Bij dat laatste herinneren wij ons de stormramp van 1953, dodelijk levendig. Dat water ons bestaan beschermen zou is ook niet moeilijk te vatten, denkend aan recente Sahel-berichten, waaruit wij konden vernemen van grondwaterverlagingen, als gevolg van aanhoudende droogte, van meer dan 5 meter in enkele jaren. Dit is voor ons land onvoorstelbaar.

Daaraan iets te kunnen verhelpen lijkt op een "dweilen met de kraan open"! Zou dat populaire gezegde alleen in Nederland bestaan, geabonneerd als wij zijn op onze waterleidingbedrijven alom in den lande?

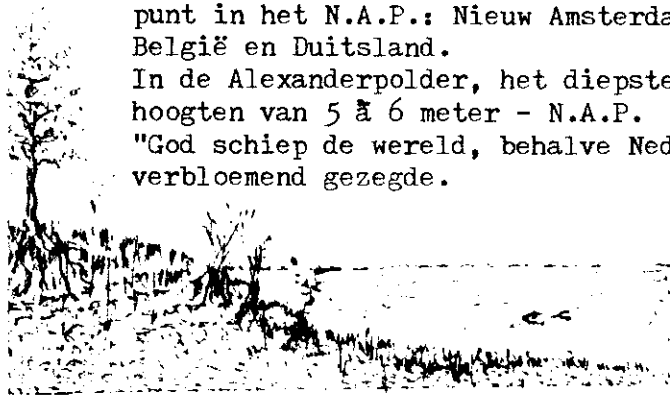
Nergens ter wereld is er zo'n uitgebreid (Deltawerken inclusief) voorzieningenbeleid en beheer als hier in Nederland met betrekking tot onze waterhuishouding, zoals de beheersing van onze grondwaterstanden ter plekke, middels dijken, duikers, bemalingen, etc.

Dat moet ook wel als wij verblijf willen houden (en nog bouwen ook) onder de zeespiegel.

Deze "zeespiegel" (gemeten bij eb, vloed, of het gemiddelde?) vindt zijn vaste punt in het N.A.P.: Nieuw Amsterdams Peil, hetwelk ook gehanteerd wordt in België en Duitsland.

In de Alexanderpolder, het diepste gat van Nederland, vinden wij maaiveldhoogten van 5 à 6 meter - N.A.P.

"God schiep de wereld, behalve Nederland, dat maakten ze zelf" is een weinig verbloemd gezegde.

Waterstanden

Wij weten dus wat waterhoogten zijn en daarbij meten wij niet in meters, maar in centimeters. Deze precisie is "heel gewoon" een deel van onze cultuur. Welnu, hier volgen enkele waterstanden van de Bergse Plassen: oppervlaktepeilen. (Informatiebron: Gemeentewerken Rotterdam).

vóór 1888 : geen gegevens bekend,
1888-1941 : 2,45 M - N.A.P.(oorlog)
1941-1953 : 2,60 M - N.A.P. (ramp)
1953-1969 : 2,72 M - N.A.P.
1969-heden : 2,82 M - N.A.P.

Opmerkelijk is, dat van 1888 tot 1941 het Peil gehandhaafd kon worden, echter van 1941 tot heden, zeg gedurende 40 jaar, met totaal 37 cm. werd verlaagd: gemiddeld dus 1 cm. per jaar.

Verhang

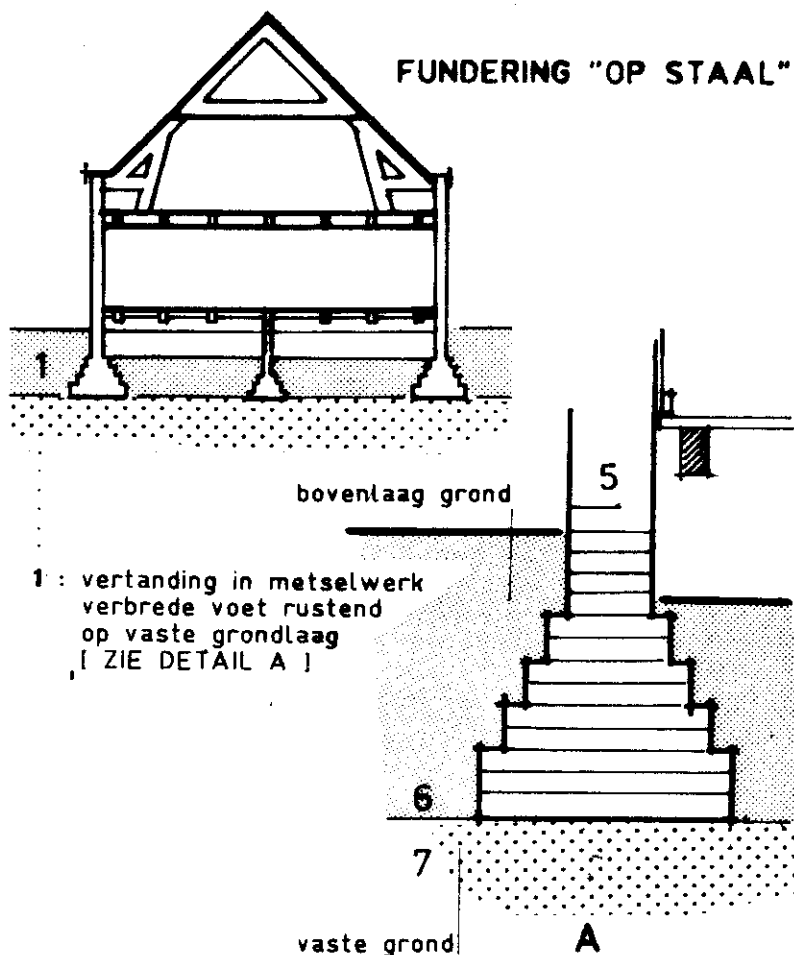
Vermeld moet worden, dat het oppervlaktepeil van open water niet zonder meer aangemerkt kan worden als zijnde de grondwaterstand op een bepaalde plek. Dit houdt verband met de waterdoorlatendheid van de grondsoort. Het verschil tussen het oppervlaktepeil en de grondwaterstand wordt het "verhang" genoemd.

Bij veel nat weer zal het grondwater hoger kunnen staan dan het plaspeil, bij veel droog weer wat lager.

Bomen absorberen b.v. ook veel water in hun direkte omgeving.

Er kunnen dus plaatselijke verschillen zijn. Ook het plaspeil is niet altijd constant, maar wordt onderhouden met een marge van + 10 cm. Niettemin werkt het plaspeil rechtstreeks in op de grondwaterstanden ter plekke, zeker bij een veenachtige grondsoort als in Hillegersberg en Schiebroek.

Wat zijn nu de gevolgen van deze waterstandsverlagingen voor oudere gebouwen in onze omgeving?
Om dit te verklaren dienen, globaal, twee funderingswijzen te worden toege-licht.

Funderingen op staal.

Bij deze funderingsmethode dient niet gedacht te worden aan stalen balken of stalen palen; het betekent, dat het pand niet is onderheid, de muren rusten direkt op de grondslag, in uitgegraven sleuven, op ongeroerde grond.

Om het gewicht van de muren (en vloeren) te verdelen over een groter oppervlak werden verbredingen in het metselwerk aangebracht: de voet.

Op een zandige bodem (b.v. in de oude Kerkstraat, als uitloper van de Hillegondsberg) was deze fundering mogelijk, zo ook op min of meer kleihoudende lagen. Het huis diende wél licht van gewicht te blijven, dus laag.

Risico's van deze funderingswijze zijn:

A. Ongelijke zettingen (zoals b.v. het witte huisje nr. 25 aan de Streckade), waardoor scheefstand kan ontstaan.

B. Algehele zetting, waarbij de huizen min of meer recht blijven staan, maar wél in hun geheel zakken.

(Voorbeeld: de lage huisjes aan de Molenwerf).

Een verlaging van de grondwaterstand zal dit proces van verzakking beïnvloeden door het inklinken van de onderlaag onder de gemetselde fundering.

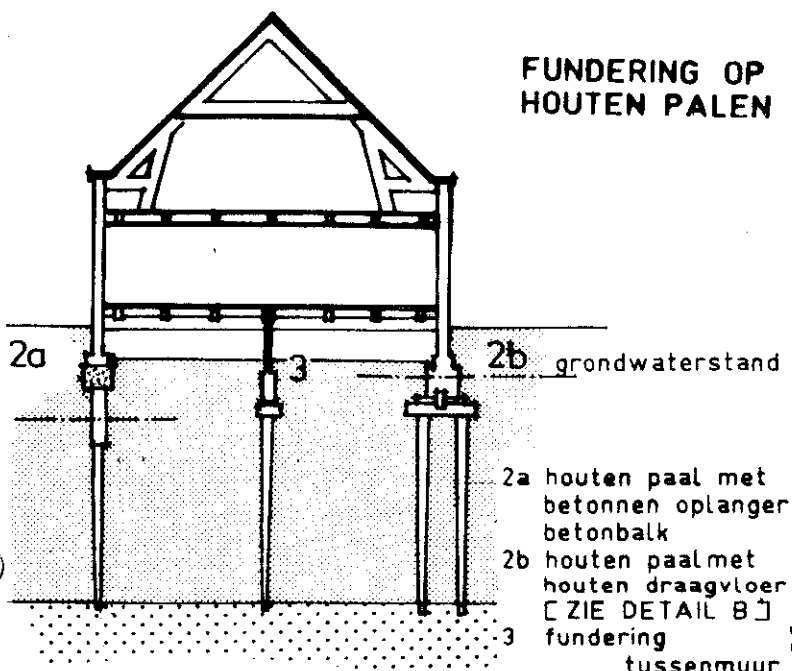
Funderingen op houten palen. I

Huizen vóór + 1920, toen er nog geen gewapend beton bestond, werden gefundeerd op houten palen, waarop platliggende houten balken van + 10 x 20 cm. werden aangebracht, kespen genaamd.

Op deze balken werden dan de muren gemetseld, zonder verbrede voet, zoals bij funderingen op staal.

Daar hout, en zeker het gebruikte vuren- en dennenhout in de grond snel verrot was het een absolute voorwaarde deze houten palen, als ook de houten kespen, onder de grondwaterstand aan te brengen. Bij deze funderingsmethode was bemaling van de bouwput noodzakelijk.

Daar de grondwaterstand kan variëren in hoogte (denk aan droge en natte perioden) werd algemeen 20 à 30 cm. onder de bekend zijnde laagste grondwaterstand aangehouden als zekerheid.

Funderingen op houten palen. II

Dit peil noemt men het zaagpeil, het niveau waarop de houten paal werd afgezaagd. Niet te hoog dus, omdat dat te riskant was, maar wèl voordelig, t.g.v. minder graafwerk, minder bemaling (toen nog met de hand), minder metselwerk, minder gewicht. Anderzijds niet te laag in verband met alle voornoemde hoge kosten, zonder direkt zichtbaar effect voor het woongenoeven.

"Wie stopt er nu (met plezier) zijn geld in de grond", maar zoals met vele zaken blijkt ook hier "goedkoop" later "duurkoop".

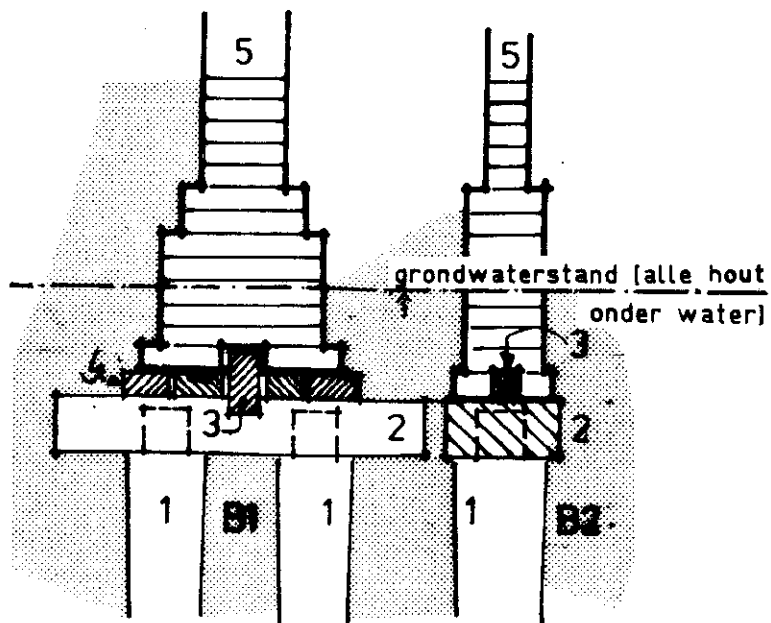
Was echter de grondwaterstand, die meer dan 50 jaar constant bleek te zijn, te zien als een punt van onzekerheid??

Wèl van 1941 : 40 cm. verlaging in 40 jr.!!

Gevolg was en is, dat de meeste funderingen van woningen van vóór 1920 droog zijn komen te staan en dus ten prooi aan verrotting. Het paalgedeelte onder water blijft goed, het deel boven water verrot evenals de houten kespen, zodat het erop steunende metselwerk enkel en alleen steunt op verrotte paalkoppen. Plaatse-lijke verzakkingen van deze muren zijn het gevolg, gepaard met scheurvorming.

Na 1920, toen het gewapend beton meer en meer werd toegepast, werden kelders en funderingsbalken van dit materiaal gemaakt. Wèl werden deze funderingsbalken toen nog aangelegd op het zaagpeil, zodat veel van deze panden toe zijn aan funderingsherstel: het vervangen van verrotte paalkoppen door betonnen tussenstukken.

Doordat de betonfunderingsbalken één constructief raamwerk vormen, blijft de gebouwconstructie wel meer in verband dan met houten kespen het geval is. Als voorbeeld van deze fundering (+ herstel) kan het dubbele woonhuis aan de Straatweg, hoek Plasoord, genoemd worden.

B1 : DUBBELE HOUTEN PALENRIJ
[Amsterdamse methode]

B2 : ENKELE HOUTEN PALENRIJ
[Rotterdamse methode]

- 1 : houten paal
- 2 : houten kespen
- 3 : houten schuifhout
- 4 : houten vloerplaten
- 5 : opgaand metselwerk

Beton oplangers.

Na de oorlog worden meer en meer beton oplangers toegepast. Dat zijn betonnen verlengstukken, die tijdens het heien op de houten paal worden geplaatst. Zodoende kan, zonder bemaling toe te passen, het houten paalgedeelte voldoende onder de grondwaterstand geheld worden.

Evenwel zal, gezien het feit, dat de grondwaterstand in 40 jaar wel 40 cm. kan verlaagd worden, het noodzakelijk zijn grotere veiligheidsmarges aan te houden dan de bekende 25 cm.

Verzakt en kapot gemeenteriool.

Een extra complicatie doet zich voor aan de Straatweg.

Ondanks het feit, dat deze (historische) weg voert dwars door een groot plasgebied (de Bergse Voor- en Achterplas) en dat dus de grondwaterstand aldaar op uitnemende wijze zou kunnen worden onderhouden, worden met name aan de straatgevels van de bebouwing langs de Straatweg dramatisch lage grondwaterstanden aangetroffen van soms meer dan één meter onder het oppervlaktepeil van de plassen.

Hiervoor is uiteraard geen natuurlijke verklaring te geven.

De oorzaak hiervan moet dan ook gezocht worden in het verzakte (niet onderheide) en kapotte hoofdriool, dat in 1960 is aangelegd op een hoogte van 3,30 à 3,40 M - N.A.P..

Citaat uit een rapport van Gemeentewerken afd. Geotechniek uit 1980:
"Gezien het feit, dat de grondwaterstand in de huidige situatie hoofdzakelijk wordt bepaald door de hoogteligging van het riool, is het niet uitgesloten, dat de grondwaterstand, als gevolg van het zakken van het niet onderheide riool, in de toekomst nog wat lager zal komen te liggen. De verlaging zal echter niet meer bedragen dan 1 à 1,5 cm. per jaar."

Dat is dan anno 1985 : $3,60 + 0,075 = 3,675$ M - N.A.P.

Huidig plaspeil is 2,82 M - N.A.P.

De grondwaterstand onder de Straatweg ligt dus 85 cm. !! onder het plaspeil !!

Het riool vervult dus niet alleen zijn eigen functie, maar bemaalt ook, ongewild maar ook in strijd met de wet, het grondwater tot ver onder de woningen langs de Straatweg. En dat midden in een plasegebied!
Ook dit lijkt op "dweilen met de kraan open".

Maar het gebeurt, met alle desastreuze gevolgen voor de bebouwingen langs de Straatweg, waarvan de meeste, gezien hun historische oorsprong, zo kwetsbaar zijn met betrekking tot hun fundering.

Het laat zich raden, dat de financiële stroppen (anders kun je het niet noemen) voor belanghebbenden groot zijn. Funderingsherstel is "handwerk" en dus kostbaar. Velen zullen dit niet uit eigen middelen kunnen bekostigen.

Wanneer de overheid hier niet bijspringt, en de daarvoor bestemde subsidiegelden zijn aanwezig krachtens de nieuwe wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing, dan zal dit onherroepelijk tot afbraak leiden, juist van die panden, die uit historisch oogpunt interessant zijn of beginnen te worden: monumentwaardig, beeldbepalend, beeldondersteunend.

Het is derhalve innig te hopen, dat onze Deelraad zich krachtig wil inzetten t.o.v. het Gemeentebestuur van Rotterdam, die over de verdeling van deze subsidiegelden beschikt, daarmee opkomend voor het grote belang hiermee gemoeid, zowel voor onze Deelgemeente als wel voor haar getroffen inwoners.

De Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud heeft zich in de twee hiervoor genoemde brieven met dit verzoek tot onze Deelgemeenteraad gericht.

M.D. van Wensveen, architect BNA,
lid Studiecommissie van de V.S.W.

VERANDERINGEN IN DE BERGSE DORPSSTRAAT

Recent, van 5 tot en met 20 september jongstleden, lag een bespreekplan op de deelgemeentesecretarie ter inzage voor de bouw van drie winkels met negen bovengelegen woningen aan de Bergse Dorpsstraat nummers 58-60-62, dat wil zeggen ter plaatse van de voormalige winkel van kruidenier Kool en beide aangrenzende pandjes.

Het bestuur van de V.S.W. heeft lang in dubio gestaan hoe hierop te reageren, immers wij hechten belang aan het behoud van historisch belangrijke gebouwen in de wijk, en op onze kwaliteiten-inventarisatiekaart zijn deze panden aangemerkt als van de kwaliteit "beeldbepalend".

Anderzijds mag een begrip voor de economische wetmatigheden, en het belang van een kwalitatief hoogwaardig winkelcentrum ons niet vreemd zijn. Bovendien waren de panden bouwtechnisch niet meer in onberispelijke staat, en bleken pogingen de leegstaande kruidenierswinkel te verhuren vruchteloos. De bewoning van een deel der huisjes, en het dreigend verlies van de enorme kastanjeboom in de achtertuin maakten het probleem nog gecompliceerder.

In de voorfase - de behandeling in de commissie ROVV van de deelraad - zijn de diverse aspecten besproken, en werden enige verbeteringen aan het plan bereikt.

Na ampele overwegingen heeft het bestuur gemeend geen bezwaar tegen het bespreekplan te moeten aantekenen. Wij achten het echter van dermate belang dat wij U deelgenoot wensen te maken van de achterliggende afweging en argumentatie; vandaar dat wij onze brief hierover aan het Dagelijks Bestuur van de Deelraad in deze publicatie onverkort weergeven.

VERANDERINGEN IN DE BERGSE DORPSSTRAAT

vereniging stedenbouwkundig wijkbehoud
hillegersberg - schiebroek - terbregge

Aan het Dagelijks Bestuur van de
Deelgemeenteraad voor
Hillegersberg-Schiebroek,
C.N.A. Looslaan 1,
3054 BN - Rotterdam.

Hillegersberg, 20 september 1985.

Betreft: Bespreekplan voor de bouw van 3 winkels
en 9 woningen - Bergse Dorpsstraat 58-60-62.

Geacht Bestuur,

Uw ter visie legging van bovengenoemd plan is voor ons aanleiding
het navolgende op te merken:

Regelmatig hebben wij de beraadslagingen over dit plan gevolgd en
van de mogelijkheid hierover mee te denken gebruik gemaakt.
Het verheugt ons dan ook, dat men niet doof bleef voor aangedragen
argumenten.

Wij hebben in de huidige versie duidelijke verbeteringen ten opzichte
van het eerste plan kunnen constateren, zoals het vervangen van de
gaerijen aan de achterzijde door inpandige trappenhuizen, het maken
van een schuin dakvlak op de 3e etage, alsmede het extra ingroenen
van de parkeerplaats. Wij achten dat, vanwege de nabije ligging
van de Hillegondakerk en donk met begraafplaats, van groot belang.

* Wij blijven echter ook van mening dat er, vanuit de optiek van historisch-ruimtelijke kwaliteiten, nog diverse zaken voor verbetering vatbaar zijn. Hierbij valt te denken aan de smalle doorgang naar het achterterrein, de enorme diepte van de bebouwing op de begane grond, waardoor de "verstening" tot dicht bij de kerk oprukt (nog versterkt door de parkeerverhardingen), en vooral door het geen rekening houden met de enorme kastanjeboom in de achtertuin.

Wij betreuren het ten zeerste, dat wij kennelijk onze bezorgdheid en het onzes inziens grote belang hiervan niet aan U hebben kunnen overbrengen.

Wij zijn niet blind voor financieel-ekonomische belangen, maatschappelijke ontwikkelingen en vernieuwingsprocessen. Ook dit zijn factoren, die U in Uw belangenafweging moet betrekken.

Ook wij achten het van groot belang, dat de woon-winkelkwaliteit van de Bergse Dorpsstraat een hoogwaardige blijft, hetgeen niet altijd strookt met al wat van historisch belang kan worden geacht. Concessies in een dergelijke afweging blijven noodzakelijk, echter in een goede overlegsituatie en aan beide zijden.

Alles overwegende achten wij het, met pijn in het hart, maatschappelijk onvoldoende haalbaar bezwaar aan te tekenen tegen dit plan.

Wij juichen dit plan niet toe, verbeteringen blijven o.i. wenselijk, doch wij zullen ons niet blijvend verzetten.

Ook in de toekomst blijven wij ons inspannen voor het behoud van historische kwaliteiten in de wijk: dit wordt van ons als belangenvereniging verwacht. Wij realiseren ons, dat wij ons niet geheel kunnen onttrekken aan het afwegen van andere maatschappelijke invloeden.

Tot slot een vriendelijk doch dringend verzoek.

De deplorabele toestand van de kerkhofmuur, en de daarmee verband houdende grondmechanisch labiele evenwichtsituatie van de fundering van het kerkkoor, op korte afstand van het bouwplan vervult ons met grote zorg. Heiwerkzaamheden kunnen hierop een funeste invloed hebben. Onzes inziens is het dan ook noodzakelijk een trillingsvrije/arme funderingsmethode (zonder heien) toe te passen.

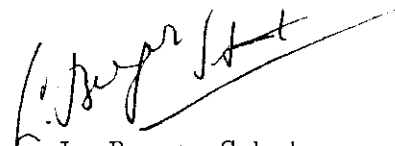
Met vriendelijke groet,

hoogachtend,

namens het bestuur van de
Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud,

Ir. J. Fens,
voorzitter.

L. Berger-Schut,
secretaris.

cc. Leyten Bouwplanontwikkeling b.v.

.. de fotograaf 'vertelt' ..

Hillegersberg 1940-1945 in drie foto's.

Het leek mij een goede gedachte om in dit nummer, veertig jaar na de bevrijding, drie foto's te plaatsen die in klein bestek een beeld geven van de vijf barre oorlogsjaren, speciaal op Hillegersbergs grondgebied. De bron waar ik uit put is het boekje

Ferdinand Grimeyer

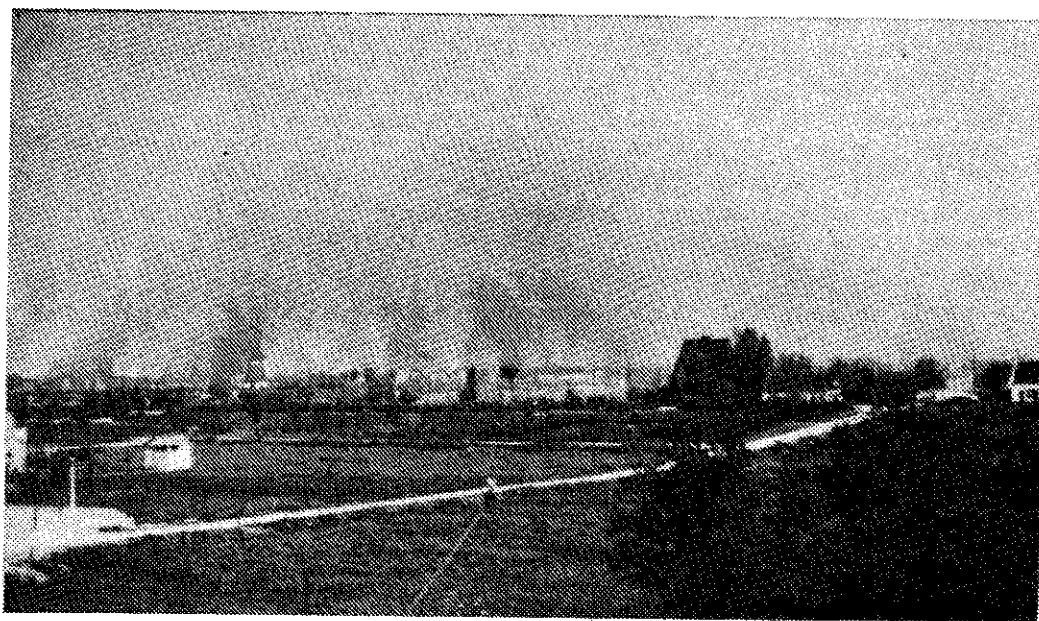
Fotograaf van het geschonden Rotterdam.

uitgegeven door de Gem. Archiefdienst Rotterdam en de Nationale Nederlanden (uitverkocht!).

Ik citeer:

"ROTTERDAM TIJDENS DE TWEDE WERELDOORLOG.

Op 15 April 1980 heeft de Gemeentelijke archiefdienst te Rotterdam het eigendom verworven van ruim 850 negatieven van opnamen, die de amateur-fotograaf H.F. Grimeyer tijdens de tweede wereldoorlog in de Maasstad heeft gemaakt. Een verzameling, waarvoor Grimeyer nog onbewust de grondslag legde toen hij in zijn woonhuis aan de Burgemeester Le Fèvre de Montignylaan op 14 mei 1940 's avonds omstreeks acht uur - doodmoe van zijn taak bij de luchtbeschermingsdienst - thuiskwam en zijn Leica greep om een opname te maken van brandend Rotterdam.

14 mei 1940. Acht uur 's avonds; brandend Rotterdam (gezien over de Voorplas).

Een unieke collectie foto's, die gaandeweg sterk in aantal groeide naarmate de verschrikkingen tijdens de Duitse bezetting toenamen, en die afgerond werd met beelden van de bevrijding van de stad.

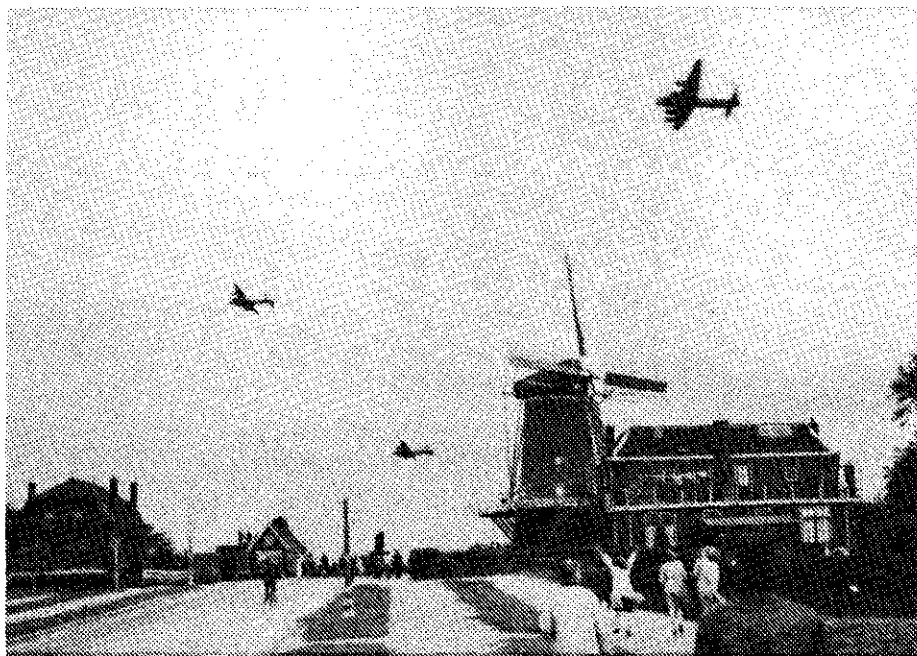
Grimeyer noemde zichzelf amateur-fotograaf, omdat hij het fotograferen uitsluitend als hobby beoefende en - op hoge leeftijd - nog beoefent, al vindt hij zijn genoeg en nu meer in het maken van kleuren-dia's. Maar laat dit niet tot verkeerde conclusies leiden omtrent zijn visie en vakmanschap. Want Grimeyer deed tijdens de Tweede Wereldoorlog met zijn camera onder omstandigheden, waarin het streng verboden was te fotograferen en die daardoor vaak hoogst ongunstig waren om een fraai resultaat te bereiken, dingen die menig beroepsfotograaf hem niet verbeterd zou hebben.

Zo werd hij in het laatste oorlogsjaar tijdens de Hongerwinter een keer door de Grüne Polizei aangehouden, waarbij de zakken van zijn colbert werden doorzocht. Maar de discrete Leica in één van zijn broekzakken werd toen **niet** ontdekt. ■ ■ ■ ■

1941. Propaganda-leuzen van de Duitsers, neergelinkt op de muren van het Prentenkabinet in Hillegersberg (Oude Raadhuis).

Ferdinand Grimeyer fotografeerde de huizen-skeletten na het Duitse bombardement en het puinruimen, de razzia's en de honger, om maar een paar diep ingrijpende gebeurtenissen in het leven van de Maasstad tijdens de Tweede Wereldoorlog te noemen. Want hij - de fotograaf van geschonden Rotterdam - wist waar hij moest stáán tijdens een periode, waarin velen de wanhoop nabij waren. Als man van karakter deed hij trouwens meer: hij verborg zijn zoon voor de bezetter, luisterde naar een niet ingeleverde radio en gaf trouw elke dag aan de burens de laatste berichten van de Londense Radio Oranje door, terwijl hij intussen - last but not least - pasfoto's maakte voor valse persoonsbewijzen ten behoeve van mensen, die aan de terreur van de bezetter wilden ontkomen.

1945. Molenlaan: Britse vliegtuigen ('de vliegende kruideniers') werpen voedselpakketten uit voor de hongerende bevolking.

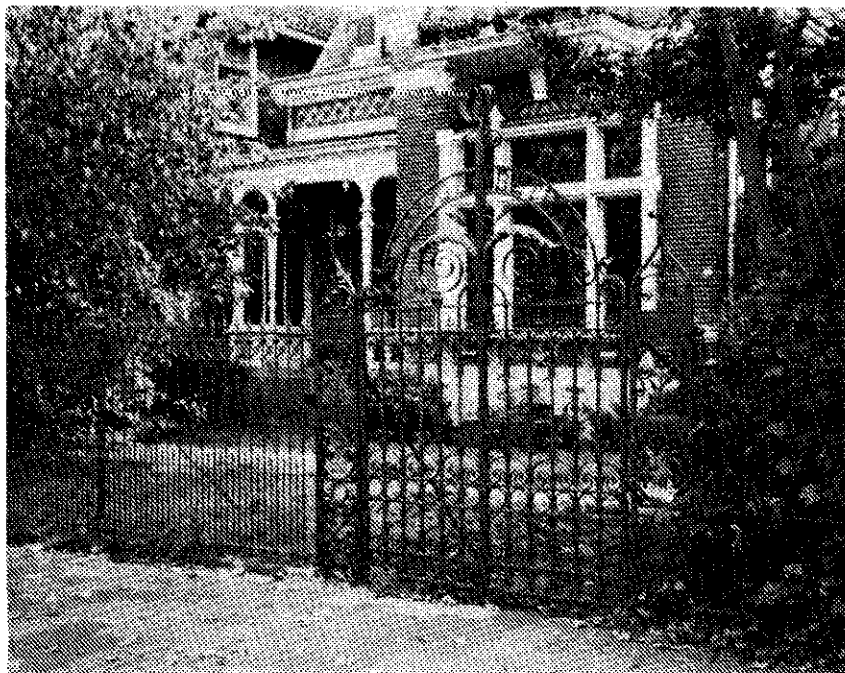
U zult daarom begrijpen, dat de fotografische avonturen van Ferdinand Grimeyer tijdens de Tweede Wereldoorlog meer dan waard zijn thuis te horen in de collecties van de Gemeentelijke Archiefdienst te Rotterdam."

Rest mij tenslotte de heer Grimeyer en onze onvolprezen Gem. Archiefdienst Rotterdam te danken voor de toestemming tot publicatie van deze foto's.

Dit verhaal is opgenomen in de bundel "De Ambachtsman vertelt..."

(zie blz 7)

Leen Kok.

HEK STRAATWEG 206 _____ » MARGA: RETHA «

De foto hiernaast toont U het grote smeedijzeren toegangshek, dat als een van de laatste functionerende exemplaren aan de oostelijke zijde van de Straatweg te vinden is.

Ruim een jaar geleden moest de eigenaar ervan constateren dat het hek aan alle kanten door de tand des tijds was aangetast. Nadat contact was opgenomen met een specialistisch ingestelde hekkenfabrikant bleek dat restauratie tot de mogelijkheden behoorde. Vervolgens is het hek eind januari 1985 gedemonteerd, naar de werkplaats gebracht en daar geheel gerestaureerd. In april is het weer geplaatst, zodat het nu zijn oude functie van 'erfscheiding' weer op een waardige wijze vervult.

Hoe oud het hek precies is hebben we tot onze spijt niet kunnen achterhalen; mogelijk is het

iets jonger dan de bijbehorende villa uit 1894. Voor zover bekend is het hek nog een keer verwijderd en herplaatst. Dat gebeurde omstreeks 1960, toen de Straatweg opnieuw werd bestraat en 'gestroomlijnd', dat wil zeggen geschikt gemaakt voor veel doorgaand verkeer. Vele panden aan de zuid-oostzijde hebben toen meer of minder grond moeten afstaan ten behoeve van de verbreding van de rijweg, ten gevolge waarvan de hekken moesten worden verplaatst. Daarbij zijn ongetwijfeld nog mooie, karakteristieke oude hekken vervangen door modernere, misschien ook eenvoudiger te onderhouden, erfscheidingen. Het is plezierig te ervaren dat deze wijk bewoners kent die met toewijding zorgen voor hun 'oude' bezit, waardoor bijvoorbeeld het hierboven getoonde monumentale hekwerk weer voor een groot aantal jaren de Straatweg zal sieren!

STREKKADE 25/26

Elders leest en hoort u hoe Strekkade 47, oud en slecht geworden, in anderhalf jaar tijd particulier is omgetoverd tot een pand dat bewoner en passant tot vreugde strekt. Nummer 25/26, even oud maar slechter: tot vandaag de dag een lijdensweg. In de commissie die de oprichting van onze vereniging voorbereidde, werd al op 26 januari 1977

gemeld dat Rentegevende Eigendommen er de bulldozer tegenaan wilde zetten. In mei 1978 kreeg de vereniging meer dan 100 reacties op dreigender sloopplannen.

Onduidelijk beleid van Rotterdam heeft tot veel nutteloos werk geleid, goedwillende kandidaat-eigenaren het bos ingestuurd.

Pas in maart j.l. kwam er moeitevol iemand die op de gestelde voorwaarden tot restauratie wil overgaan. Er is nu een architect, een bouwplan: is het leed nu gauw geleden? Graag, want het pandje verdient momenteel zelfs het predicaat "krot" niet meer. Moge deze Phoenix snel herrijzen!

POMPEN of VERZUIPEN (I)

De geologische en waterstaatkundige geschiedenis van onze ondergrond

Toen ik circa 50 jaar geleden als kind in Hillegersberg kwam wonen, was er nog weinig bewoning. Vanaf de Molenlaan zag ik in het weiland, richting Bleiswijk, wel wat afgeknotte molens staan die mijn nieuwsgierigheid opwekten, maar verder dan ook niet. Over de met gras begroeide dijkjes, in het weiland bij Terbregge, ten noorden van de Molenlaan toen en ook bij de Ommoordseweg naar Zevenhuizen (voor een deel een karrespoorpad) kon ik als tiener heerlijk fantaseren, over de Romeinen en zo.... Het was wel een teleurstelling voor mij later te vernemen dat het 'slechts' een veengebied betrof en dat die dijkjes niet zo oud waren. Tot mijn spijt zijn die grasdijkjes later met de grond gelijk gemaakt. Het ging me aan het hart, want Hillegersberg en Terbregge waren mooi in die tijd.... Er is veel veranderd in 50 jaar, maar wat is blijven staan zijn de afgeknotte molens, die thans niet meer door weiland, maar door bos worden omgeven. Op verzoek van de vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud ben ik eens naar de achtergronden van deze molens gaan speuren. Het nu volgende verhaal in enkele afleveringen is de neerslag van dat onderzoek.

VEEN

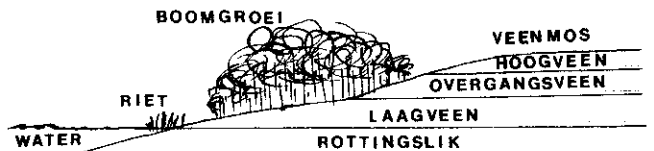
Nederland heeft aan de oppervlakte bijna uitsluitend kwartaire gronden van diluviale herkomst (zand, grind) en van de jongere alluviale herkomst (zeeklei en rivierklei, hoogveen en laagveen, duinzand en beekbezinking). De intrede van de alluviale periode is zo'n 12.000 à 20.000 jaar geleden, na de laatste ijstijd.

Veenvorming in Holland.

Na de ijstijd verlandden en verplaatsten de rivierarmen in onze delta zich veelvuldig als gevolg van de afzetting van zand en klei. De bodemafzettingen van toen vormen nu de verhogingen in ons land.

Tussen strandwal van zeezand en kust van rivierzand (deze kust lag ongeveer bij de Hollandse IJssel) lag op een gegeven moment een wadvlakte, waar slib (klei) bezonk. De sliblaag werd steeds dikker. Dit is de oude of blauwe zeeklei. Zodra de kleibodem van deze wadvlakte grotendeels droog was, begonnen er moerasplanten te groeien. Eerst groeide er riet, later veenmos. Hieruit ontstond hoogveen.

De naam laagveen, die aan het veen in Zuid Holland wordt gegeven, is in feite onjuist. Echte laagveenvorming begint namelijk met het afsterven van waterplanten. De plantenresten vullen de plassen op. Daarna kunnen landplanten (zoals veenmos) in de natte grond groeien, die na afsterven eveneens onvolledig verrotten in de natte bodem en het hoogveen vormen. Vooral veenmos kan veel water vasthouden. Door ophoping van deze resten landplanten ontstaat hoogveen op het laagveen. Hoogveen kan echter ook zijn ontstaan direct op een vochtige bodem. De hoogvenen vormden uitgebreide moeras-

Hoogveenvorming op laagveen

sen. Het water van de rivierendelta stroomde temidden van dit uitgestrekte veenmoeras naar het westen. Er ontstonden ontelbare kleine vertakkingen in het moeras door welke de afwatering van de moerassen plaats had; tijdens laagwater stroomde het water via deze veenstromen vanzelf richting zee.

De Rotte is zo'n veenstroompje. En men neemt aan dat ook de Lek omstreeks 260 een veenrivier was, maar na het veranderen en afdammen van de (Leidse) Rijn in de 8ste eeuw veel Rijnwater te verwerken kreeg. Na het afdammen van de Hollandse IJssel aan de bovenmond in 1292, moest de Beneden-Lek alleen het oppervlaktewater afvoeren.

Daling van het land tov de zeespiegel.

Als gevolg van de daaropvolgende daling van de bodem of stijging van het zeeniveau kwamen op sommige plaatsen de onderste lagen van het gevormde hoogveen (vaak een heel eind) onder het zeeniveau te liggen. Om die reden kan men het laagveen in Zuid Holland beter verdrinken hoogveen noemen.

De veengroei bleef doorgaan en zo werd de veenlaag dikker.

In de waarden, zoals de Krimpenerwaard en de Alblasserwaard, hebben de verhoogde afzettingen van de rivieren en de veengroei in de tijd van de zeespiegelrijzing de stijging van de zeespiegel bijgehouden. Overstromingen vanuit zee hadden plaats tot ongeveer Rotterdam.

Door de bedijking, die voor het bewonen van deze streek nodig was, kwam sinds 1100 aan de natuurlijke sedimentatie en de veenvorming een einde.

BEWONING

De eerste nederzettingen.

Donken, ook wel heuvel, berg of hoogte genoemd, zijn oude rivierduinen, die met hun toppen boven later afgezette gronden uitsteken. Op de donken worden de oudste bewoningsresten van westelijk Nederland gevonden.

In de vroege middeleeuwen vestigden de mensen zich steeds op de hoger gelegen donken en oeverwallen van riviertjes. Daar zijn later dorpen en steden gesticht en van daaruit begon de ontginning. De donk waarop de Hillegondakerk is gebouwd, is daar een voorbeeld van, al is het wat de ontginning betreft onzeker. Ook op plaatsen waar de veenstroompjes en kleinere riviertjes op de grote rivieren uitmondde, ontstonden kleine nederzettingen. Het land lag toen ruim boven N.A.P. Het water uit de rivieren kon in het voorjaar rustig afvloeien naar zee. Het veen klonk ook nog nauwelijks in.

Ontginning was "ontwateren".

Ontginning betekende inpoldering (door dijken omgeven) en ontwateren van het omringde gebied met behulp van werktuigen. Met de ontginning werd in de 11de eeuw begonnen, op de rand van het "vaste" land. Vanaf de hoogtes in het gebied drong men het moeras binnen. Zee en rivieren waren in deze periode vrij rustig. De ontginning en inpoldering gebeurde per bepaald gebied (in Holland vroeger ook "ambacht" geheten). Elke polder beschermde zich met kaden tegen water uit omringende gebieden. De als kade opgezette grenzen of landscheidingen, werden aangebracht evenwijdig aan de rivierlopen.

Eerst met het voortschrijden van de ontginning werden naast de natuurlijke, ook gegraven waterlopen als ontginningsbases gebruikt.

Verbeterde afwatering nodig door inklinking van veen.

De grootschalige ontginningen kwamen vooral neer op ontwatering. Hierdoor ging het veen inklinken, met als gevolg dat de fossiele rivierarmen, de donken en de huidige rivieren in de loop der tijden hoger kwamen te liggen dan de omgeving. Omdat het veenpakket van oost naar west steeds dikker wordt, is de inklinking in het westen groter.

Tengevolge van deze klink en hogere rivierstanden was het in de 13de eeuw nodig afwatering en bedijking te verbeteren. De bisschoppen van Utrecht en de graven van Holland troffen regelingen voor beheer en onderhoud van de dijken. Ze gaven geld ter versterking van dijken.

Het drooghouden van de grond gebeurde eerst nog op weinig afdoende wijze, met hoosbakken en met door paarden bewogen molens. In de 15de eeuw kwamen windmolens in gebruik voor de verwijdering van het overtollige water. In de 19de eeuw werden de eerste goedwerkende stoomgemalen gebezigd. In de 20ste eeuw werden benzine- en dieselmotoren in dienst van de afwatering gesteld, terwijl men toen tevens electriche bemaling ging invoeren. Met de moderne gemalen beheerst men zo de waterstand in de polders veel beter dan met de vroegere windmolens. De windmolens verdwijnen dan ook hoe langer hoe meer.

De technische vooruitgang van de gebruikte werktuigen bij het ontwateren zullen in de voorafgaande eeuwen ongetwijfeld bepalend zijn geweest voor de mogelijkheden tot ontwateren, zoals diepgang van bemaling en capaciteit. Omgekeerd zal de vraag naar een betere bemaling de vooruitgang in de technische mogelijkheden van de werktuigen hebben gestimuleerd.

Tegenwoordig vindt inklinking ook plaats door het gewicht van ophogingen en door lekkende diepriolen. Dat maakt weer nieuwe ophogingen nodig!

Het vervenen

In de ontgonnen gebieden werd, in tijden waarin dat economisch voordeliger was dan veeteelt, turf gebaggerd. In de uitgebaggerde bovenlaag kwam grondwater te staan, dat verwijderd moest worden. Er werd laagsgewijs steeds dieper gebaggerd, als het technisch mogelijk was tot de bodem van de oude blauwe zeeklei werd bereikt.

Het vervaardigen van baggerturf uit verdronken hoogveen gebeurde als volgt.

Na het steken van de bovenste veenlaag, werd de rest van het veen gebaggerd. De bagger wordt op het land uitgespreid, vast getrapt (om het water eruit te persen!), in stukken gesneden en te drogen gezet. Ook werd de bagger wel tussen walsen uitgeperst, machinaal gesneden en vervolgens gedroogd.

Turfsteken kwam in de veengebieden van de Waarden ten oosten van de Hollandse IJssel niet op grote schaal voor; het steken geschiedde ten noorden van de Hollandsche IJssel, waar het voedselarme mosveen was gelegen. Het bosveen uit de waarden is door het slibgehalte minder geschikt als brandstof. Bovendien was de grond hier vruchtbaarder dan de voedselarme mosveengebieden.

De waterstaatkundige organisatie.

In Nederland werden gronden drooggelegd en worden gronden nog steeds drooggehouden, die anders onder water zouden staan of moeras zouden vormen. Grote stukken liggen beneden N.A.P.

Het diepst in het lage land liggen de droogmakerijen, de bodems der vroegere meren, waarvan er tientallen zijn leeggemalen. De afwatering is vrijwel geheel kunstmatig.

Het land wordt doorsneden door dijken, die ieder een afzonderlijke polder omgeven. De kunst was niet alleen een meer droog te maken, maar ook om de dan ontstane polder droog te houden. Het overstromingsgevaar en de moeizame waterlozing noopten al vroeg tot samenwerking. De afwatering vereiste een afzonderlijke organisatie. De grondslag voor de vorming van "hoogheemraadschappen", de dijkbesturen, waarbij de zorg voor de dijken en de afwatering van meerdere polders berust, is waarschijnlijk al in de 13de eeuw gelegd. Deze organisatie functioneert ook in onze tijd nog altijd.

OVER HET SYSTEEM: polders-boezem-rivier.

1) Een polder is een stuk land met een dijk erom, waarbinnen men de waterstand kan regelen. Er zijn veenpolders, meerpolders (droogmakerijen) en zeepolders (inpolderingen). De boeren hadden tot taak om het overtollige water uit de polders in de boezem te malen. De molens waren gezamenlijk eigendom van de boeren, die per polder de molens beheerden. De boeren hadden daartoe per polder een eigen bestuur, z.g. polderverenigingen, zoals de Verenigde Polders Bleiswijk.

2) Een verlaat is een kleine schutsluis voor de binnenvaartuigen. Het Bleiswijkse Verlaat en het Boterdorpse Verlaat, alsmede het Zevenhuizense Verlaat zullen in vroegere tijden heel wat turfschepen doorgang hebben verleend vanaf de latere droogmakerijen naar de Rotte en zo stadswaarts. Hier was vaak de oorspronkelijke (natuurlijke) afwatering van de achtergelegen polder(s). Het Berg en Broekse Verlaat heeft de turf uit de Schiebroekse Polder en de Voor- en Achterplas (in de polder Berg en Broek) doorgelaten.

Hier was ook een uitwatering van die polders, die overigens geen verbinding hadden met de droogmakerijen van Bleiswijk en Hillegersberg.

3) Van polders, die niet aan zee of een ander buitenwater grenzen, moet het uitgeslagen water toch naar zee worden gebracht. Dit geschiedt dan door vaarten en meren, die als boezem dienst doen.

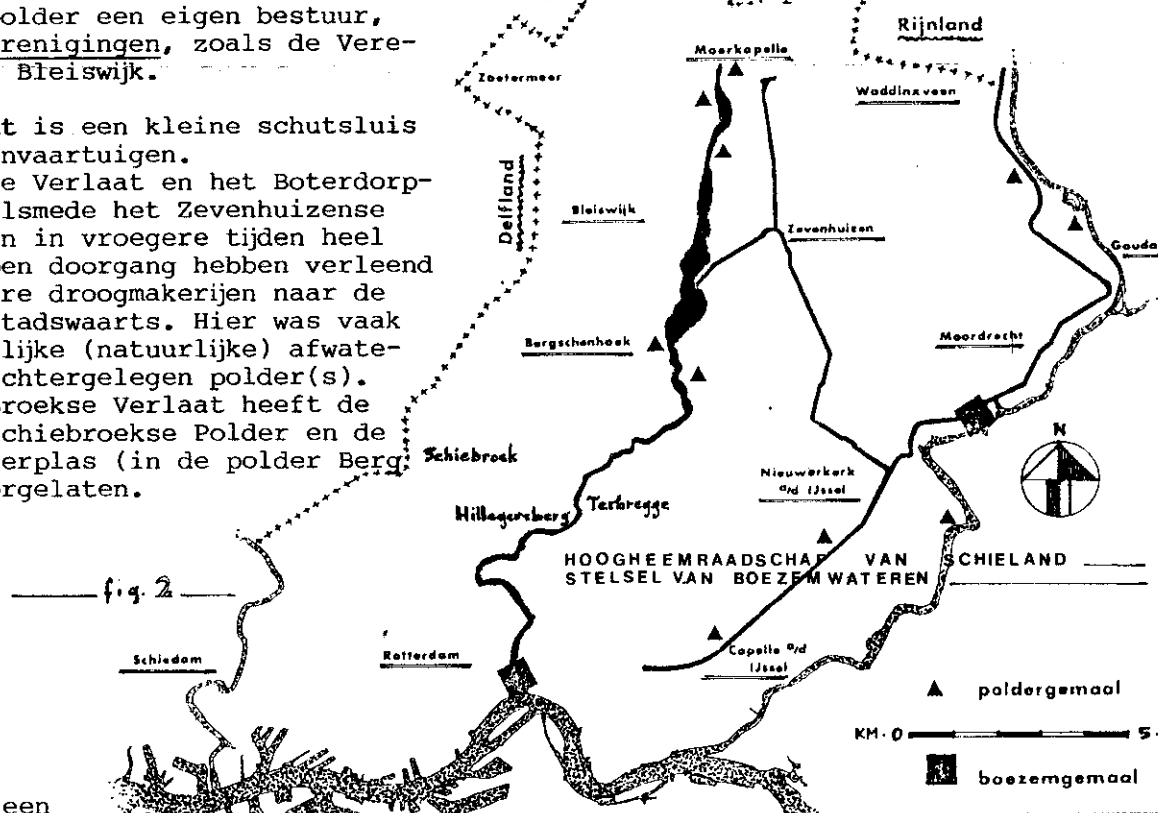
Een boezem is een samenstelsel van wateren, dat het overtollige polderwater tijdelijk moet bergen (de 'Vier Ambachten-boezem' bij Spijkenisse is een typische naam!).

De polders, die er langs liggen, werpen hun water op de boezem, die het naar het buitenwater brengt, hetzij door eenemaal, hetzij door afstroming bij laag water, of door beide.

Hoe gebrekiger de lozing op het buitenwater is, des te voller kunnen de boezems worden. Men laat dan stroken land (boezemland) erlangs on-ingepolderd, waardoor de bergruimte groter wordt. Naarmate de afwatering verbetert, kan er boezemland tot polderland worden gemaakt.

4) Een boezemgebied bestaat uit een aantal polders, dat gezamenlijk op een boezem loost. Een voorbeeld is de Rotteboezem.

5) Verschillende groepen van polders hebben een gemeenschappelijke regeling voor de afwatering, zoals de Hoogheemraadschappen Schieland en Rijnland. Het waterschap of hoogheemraadschap had tot taak om het water uit de boezem in de grote rivieren te lozen. Figuur 2 toont het stelsel van boezemwateren van het Hoogheemraadschap Schieland.

Een aantal jaren geleden heeft een polderconcentratie plaats gevonden; het Hoogheemraadschap zorgt nu ook voor de afwatering van de polders. In het stedelijk gebied is de grond ontpolderd; daar zorgt nu de gemeente voor de afwatering.

In het volgende nummer gaan we verder met 'DE TECHNIEK VAN HET DROOGMAKEN'

Bij de oprichting van de Vereniging Stedenbouwkundig Wijkbehoud, Hillegersberg, Schiebroek, Terbregge was al meteen de aandacht gevestigd op de leegstaande woning aan de Kerkstraat no. 13 - op de inventarisatie kaarten aangegeven aan monumentwaardig. Het is - tegenover het mooie Raadhuisje - een restant van de oude dorpsbebouwing en als zodanig een karakteristiek element van historische waarde.

Met de toenmalige eigenaar werd meteen een "instandhoudingsplan" opgesteld om het weer in bewoonbare staat te krijgen. Dat plan werd door de toenmalige eigenaar niet uitgevoerd. En ook niet door de latere eigenaar, Ook de poging de woning los te kopen uit het grote geheel, waartoe de inmiddels opgerichte Stichting Berg en Broek had besloten, faalde.

Totdat vorig jaar Stadsherstel Historisch Rotterdam n.v. er wel in slaagde het geheel te verwerven. Deze eigenaar nam met voortvarendheid het herstel ter hand.

In augustus jl. werden de palen geslagen om verdere verzakkingen in de toekomst te voorkomen.

Op deze palen kwam een frame van beton balken te rusten, die het hele gebouw van onderen draagt.

Inmiddels werden vervangende kozijnen klaargemaakt.

Binnenkort zal het gebouw boven de grond ter hand genomen worden om het in stukjes bij beetje weer zonder scheuren en rottende delen bewoonbaar te krijgen. De verwachting is, dat in het voorjaar 1986

Kerkstraat 13 er weer fantastisch uitziet.

En dan is al het werk tot behoud niet voor niets geweest!

En vormt dan hopelijk een goede aanzet tot een vervolg!

RESTAURATIE KERKSTRAAT 13

I N H O U D :

Uitnodiging openbare avond	blz. 1
Bomen, restaureren in de wijk	blz. 2
Programma openbare avond	blz. 3
Rond het Schiebroekse kerkhof	blz. 4
Opgraving aan de Bergse Dorpsstraat	blz. 6
Boekuitgaven	blz. 7
Tentoonstelling oude schilderijen?	blz. 7
Funderingsproblemen	blz. 8
Brief aan Deelraad over bouwplan Bergse Dorpsstraat	blz. 12
De fotograaf 'vertelt'...	blz. 14
Hek villa 'Margaretha'	blz. 16
Restauratie Strekkade 25/26 ?	blz. 16
Pompen of verzuipen: onze geologische en waterstaatkundige geschiedenis (deel 1)	blz. 17
Restauratie Kerkstraat 13	blz. 20

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

Mw. L. Berger-Schut, ing L.J.A. de Haer, ir J. Fens, Dirk Klamer, Leen Kok, Mw. ir W.L. Sluijter, M.D. van Wensveen, J.J. Zanstra

UITGAVE VAN DE VERENIGING STEDEBOUWKUNDIG WIJKBEHOUD HILLEGERSBERG-SCHIEBROEK-TERBREGGE

Secretariaat:
Burgemeester Le Fèvre de Montigny-
laan 4
3055 LE Rotterdam-Hillegersberg
tel.: 010 - 22 35 98
